

INKLYUZIV SINFD ALOHIDA TA'LIMGA EHTIYOJI BO'LGAN O'QUVCHILARNI PSIXOLOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH USULLARI

Olimova Nodirabegim Ibrohimjon qizi

FarDU o'qituvchisi

Sulaymonova Shahnoza Alisher qizi

FarDU talabasi

Annotatsiya: Inklyuziv ta'limda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilar otanalari bilan hamkorlikdagi faoliyat va Inklyuziv ta'limda boshlang'ich sinf o'qituvchilari tomonidan alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarni psixologik qo'llab-quvvatlash haqida.

Key words: psixologik qo'llab-quvvatlash, inklyuziv ta'lim vazifalari, korreksion ta'lim, segregatsiya, inklyuziv ta'lim asoslari, alohida yordamga muhtoj bolalar, sog'lom bolalar, pedagogik jalb etish.

Inklyuziv ta'lim (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion–uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish ma'nolarini bildiradi) nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni (diskriminatsiyani) bartaraf etish, maxsus ta'limga muxtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'limning siyosati turli xil ehtiyojli bolalarni ta'lim olishini qo'llaydi, va yutuqqa erishishiga yordam beradi. Yaxshi hayot qurishiga imkon yaratadi. Inklyuziv ta'lim bu davlat siyosati bo'lib nogironligi yoki boshqa sabablar tufayli maxsus yordamga muhtoj

bolalar va yoshlar uchun moslashuvchan va individuallashtirilgan yordam tizimidir. Barcha bolalarni teng ko'rishni ko'zda tutadigan ta'lim. Ya'ni millati, irqi, tanasining rangi, ijtimoiy kelib chiqishi, oilasining jamiyatda tutgan o'rni, manbai, moddiy va ma'naviy ahvoli, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida kamchiligi bo'lishidan qat'iy nazar barcha bolalarni teng ko'rish, ulardagi har qanday imkoniyatni qadrlash, rivojlantirishni ko'zda tutadigan ta'limdir. Inklyuziv ta'lim umumta'lim jarayonini rivojlantiradi va barcha bolalarga mos bo'lgan ta'limni joriy qiladi. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar ta'lim olishiga oid qo'shimcha moslamalarni tashkil qilib bolalarni ta'lim olishiga qulay sharoit yaratadi. Inklyuziv ta'lim har xil ehtiyojli bolalarning ta'lim olishiga qaratilgan metodologiyani rivojlantirishga harakat qiladi (bir parallel sinfda 2 ta sinf tashkil qilinadi). Inklyuziv ta'lim turli ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan ixcham turdagi dars berishga yondashadigan ta'limni ishlab chiqishni amalga oshiradi. Agarda inklyuziv ta'limni tadbqiq etishda dars berish, o'qitish bir muncha samarali va unumli bo'lsa unda nafaqat alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar balki barcha bolalar yutadi. Inklyuziv ta'lim maktablari bolalarning bilim olish uchun shaxsiy huquqlarini himoyalaydi.

Inklyuziv ta'limning vazifalari quyidagilardan iborat:

- rivojlanishning turli imkoniyatlariga ega bo'lgan o'quvchilar uchun har qanday kamsitilishni istisno qiladigan, barcha bolalarga teng munosabatda bo'lishni ta'minlaydigan yagona moslashtirilgan ijtimoiy muhitni yaratish;
- jamoatchilik hamda ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilarida alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan o'quvchilar muammolariga nisbatan bag'rikenglik munosabatini shakllantirish;
- ta'lim jarayonida sog'lom bolalar bilan bir qatorda alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning aqliy va ijtimoiy salohiyatlarini rivojlantirish;
- barcha o'quvchilar uchun davlat ta'lim standartlariga muvofiq umumiy o'rta ta'lim dasturlarini o'zlashtirish uchun imkoniyat yaratish;

- o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi, emotsional-irodaviy sohasi, bilish faoliyatini faollashtirish, ijtimoiy ko'nikma va salohiyatini shakllantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;
- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarni tarbiyalayotgan oilalarga maslahat yordami berish hamda ota-onalarni farzandlariga ta'lim-tarbiya berish, pedagogik texnologiyalar, ta'lim-tarbiya metod va vositalarini qo'llash sohasida xabardorlik darajasini oshirish, ularni psixologik-pedagogik jihatdan qo'llabquvvatlash;
- imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oilalardan ajralmagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqarish, jamiyatda alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchi va o'smirlarga nisbatan do'stona va mehr-muhabbatli munosabatni shakllantirish kabilardir.

Inklyuziv ta'lim alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalarga nima beradi?

- mustaqil harakatlanish birgalikda, hamkorlikda ishlash imkoniyati orqali yuzaga keladi;
- o'z imkoniyatini o'zi uchun kashf etish imkonini beradi;
- dunyoqarashi kengayadi, hayotiy tajribasi oshadi;
- o'qishga bo'lgan ehtiyoji va qiziqishlari ortadi;
- o'zini barcha bilan bir xil his qila boshlaydi;
- ilgari sezilmagan imkoniyatlari ochiladi;
- yotsirash, yakkalanish kabi xususiyatlari yo'qoladi.

Inklyuziv ta'limda maxsus o'qituvchi kim va uning vazifalari nimalardan iborat?

- Har bir inklyuziv ta'lim sinflari va boshlang'ich tayanch korreksion sinflar ochilgan maktab uchun alohida maxsus pedagog shtat birliklari ajratiladi.
- Har bir alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan o'quvchilarning kuchli tomonlarini aniqlash va qaysi sohalarga ehtiyojini aniqlash uchun diagnostik baholashni ta'minlaydi;
- o'qituvchiga baholash jarayonida materiallar va manbalardan foydalanish borasida maslahatlar beradi;

- milliy dastur asosidagi ta'limni samarali o'zlashtirilishida muhim o'rindagi maxsus yondoshuvlarni amalga oshiradi;
- o'quvchilarning bilimini nazoratini to'g'ri amalga oshirilishi va baholanishi uchun tavsiyalar ishlab chiqadi;
- o'quvchilar bilan individual ta'lim dasturlarini, nuqsonlarni tuzatish (korreksiya) va ular bilan bog'liq bola rivojlanishining o'ziga xosliklarini bartaraf etish ishlarini amalga oshiradi;
- maktabda sog'lom ijtimoiy muhitni shakllantirishda ishtirok etadi;- ota-onalar va keng jamoatchilikka maslahat beradi.

Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolaning rivojlanishi ko'p jihatdan oilaviy farovonlikka, uning jismoniy va ma'naviy rivojlanishida ota-onalarning ishtirokiga va turli xil ta'lim ta'siriga bog'liq. Oddiy sharoitlarda bola harakatchanligi, ko'ngil ochishi va hokazolar tufayli juda ko'p sonli ogohlantiruvchi manbadir. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola ham o'qituvchisi uchun tugallanmaydigan manba bo'lib, faqat ularning sifati birinchi holatga qaraganda butunlay boshqacha. Alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bola ko'proq mehanik ishni, bir xil parvarish va nazoratni talab qiladi va boladan javob, quvonchli qoniqish juda kam bo'lib, bu bir tomonlama charchoqqa olib keladi. Biz oilada majburiyatlarni bo'lishishga harakat qilishimiz natijasida esa bunday bolalar jamiyatda o'z o'rinlarini topishlari kerak. Alohida ta'lim ehtiyojli bolalarga ta'lim-tarbiya berishda ota-ona va o'qituvchining teng hamkorlikda ish olib borishlari muhim ahamiyat kasb etadi. YUNISEFning inklyuziv ta'lim bo'yicha tavsiyalaridagi "Oilaning alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar ta'limida butun hayoti, ayniqsa, rivojlanishining ilk davrlaridagi ishtiroki muhim rol o'ynashi", "Ota-onalar va mahallaning jalb etilishi sinfda va sinfdan tashqarida ham inklyuziv ta'limning sifati uchun muhim" ekanligi va "Ota-onalar va maktab o'rtasidagi ijobiy munosabatlarning bolalarninghayotiy pozitsiyasi va ta'lim sohasidagi yutuqlariga ta'sir etishi", "Bu nafaqat alohida ta'limga ehtiyoji bo'lgan bolalar, balki ota-

onalar, sinfdoshlar, pedagoglar va maktab uchun ham foydali” ekanligi kabi qator omillar inklyuziv ta’lim sharoitida maktab va ota-onalar hamkorligining dolzarbligidan dalolat beradi. Ilmiy jihatdan olib qaraganda, “Ota-onalar jamoasi inklyuziv ta’lim muhitida o’zining tarkibi, manfaatlari, mavqei va ehtiyojlari bo’yicha turlichadir, munosabatlar va aloqalari bo’yicha mazkur jamoa o’zining ichida ham doimiy uyg’un shakllanmaydi. Bu o’z navbatida inklyuziv ta’limning getorogenligi va polisub’ektivligi bo’yicha xos xususiyatlarini belgilab beradi”.

Ota-onalar o’z farzandlarini tarbiyalashga harakat qilishadi, uning asabiylashuvidan, egosentrizmdan, ijtimoiy va aqliy infantilizmdan qochib, unga tegishli mashg’ulotlar, keyingi ish uchun kasbga yo’naltirish berishadi. Bu otaonalarining pedagogik, psixologik, tibbiy bilimlarining mavjudligiga bog’liq, chunki bolaning moyilligini, uning nuqsoniga munosabatini, boshqalarning munosabatiga bo’lgan qarashlarini aniqlash va baholash, unga ijtimoiy moslashishda yordam berish, o’zini-o’zi anglashni maksimal darajaga ko’tarish uchun maxsus bilim kerak.

Zamonaviy maktabda inklyuziv ta’limni tashkil etish muammolari birinchi navbatda maktabning ichki madaniyati va standartlari bilan bog’liq bo’lishi lozim. Inklyuziv ta’lim joriy qilingan maktablarda avvalombor o’qituvchilarning o’zlarini psixologik tayyorgarliklarini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi. O’qituvchining inklyuziv ta’limni amalga oshirishga qaratilgan psixologik tayyorligi ostida ta’limdagi yondashuvni, biz yaxlit, shaxsiy ta’limni tushunamiz.

Ijtimoiy, ahloqiy, psixologik umumiyiligini ifodalovchi va yuqori malakaga ega bo’lishga imkon beradigan professional fazilatlar va qobiliyatlar, samarali faoliyatni amalga oshirish imkoniyatini ta’minlaydigan, alohida ta’limga ehtiyojlari bo’lgan bolani ta’lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan o’zaro munosabatlarga jalb qilish bo’yicha samaradorlik darajasida imkon berish kerak. O’qituvchining kasbiy ishonchi, hissiy va

motivatsion inklyuziv muhitda ishlashga tayyorlik ko'p jihatdan maktabni inklyuziv jarayonni amalga oshirishga tayyorlash bo'yicha to'g'ri tuzilgan ishlarga bog'liq. Ta'limga inklyuzivlikni rivojlantirish sharoitida o'qituvchi ba'zan psixologik qo'llab-quvvatlash tizimini tashkil etishi kerak, ba'zan esa psixologik yordam va nazorat, ya'ni kasbiy tajribani professional darajada birgalikda tahlil qilishda, aniq holat, salbiy his-tuyg'ularni yengish lozim. Bunday yordamni ko'rsatish uchun maktab psixologi o'z ishiga mas'uliyat bilan professional tarzda yondoshishi muhimdir. O'qituvchi va o'quvchilar bilan muloqot qilish va ularning psixologik holati va xususiyatlarini o'rganishi, o'z maslahatlari bilan konsultatsiya berishi hamda o'qituvchining kasbiy faoliyatini tahlil qilish usullarini bilishi lozim. Shu bilan birga, o'qituvchining ishonchi uslubiy yordamga ega professionalni shakllantirish uchun muhimdir. Rivojlanish talab etiladigan umumiy pedagogik texnologiyalar, rivojlanayotgan dars modellari, qo'llab-quvvatlash va bolalarning hamkorligi, otaonalarini pedagogikaga jalb qilish ta'lim sifatini oshishiga omil hisoblanadi.

O'qituvchining o'quvchilarga moslashuvchanligi, o'quvchini darslarga bo'lgan qiziqishini oshirish va boshqa tomondan ta'lim jarayoni doirasini saqlash, bolaning imkoniyatlarini ko'ra olish, ularni iqtidorlarini namoyish qilishga yordam berib ijodiy salohiyatini oshirish, o'quvchini erishgan yutuqlarini rag'batlantirish ularni qo'llab-quvvatlash borasida ishlar amalga oshiriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Neyman.L.V. Bogomiliskiy.M.R. Anotomiya, fiziologiya va patalogiya.M.2001.
2. Logopediya (pod.ped.L.S.Volkoviy).-M.2002.
3. Logopediya (L.Mo'minova, M.Ayupova). –T. 1993.
4. Urinova F. U. Steam implementation in the organization of activities of the development centers in preschool education //European Journal of Pedagogical Initiatives and Educational Practices. – 2024. – T. 2. – №. 5. – C. 45-49.

5. O'rinova Feruza O'ljayevna. Xorijiy tajriba asosida maktabgacha ta'lim boshqaruv tizimini takomillashtirish yo'llari. GOLDEN BRAIN. Multidisciplinary Scientific Journal January, 2025.
6. O'ljayevna O. F. Et al. Maktabgacha ta'lim tashkiloti boshqaruvining o'ziga xos xususiyatlari //Pedagog. – 2024. – T. 7. – №. 5. – C. 827-831.
7. Oljayevna O. F. Et al. Tarbiyachi pedagoglarda ijodkorlik sifatlarini rivojlantirish //Samarali ta'lim va barqaror innovatsiyalar jurnali. – 2024. – T. 2. – №. 4. – C. 410-415.
8. Oljayevna O. F. Et al. Bolalarda intellektual qobiliyatni rivojlantirish xususiyatlari //Samarali ta'lim va barqaror innovatsiyalar jurnali. – 2024. – T. 2. – №. 4. – C. 404-409.
9. O'rinova F, Bozorboyeva O. Maktabgacha yoshdagi bolalar intellektining rivojlanishida nutqning o'rni//Development and innovations in science – 2024 – T 3. – №. 2. – C. 20-24